

VPRAŠANJA RAZISKOVANJ ZGODNJEGA SREDNJEGA VEKA NA GORENJSKEM

ANDREJ VALIČ

Gorenjski muzej, Kranj

Arheološka raziskovanja zgodnjega srednjega veka na Gorenjskem so bila v preteklem obdobju številna, vendar bolj ali manj naključna in samo delna (sondažna). Tako nam je doslej znanih 40 krajev z zgodnjesrednjeveškimi staroslovanskimi obeležji. Najbolj številna in znana iz tega časa so staroslovanska grobišča, ki se razlikujejo po številu skeletnih pokopov, mestu grobišča, številu in obliki pridatkov v grobovih ob pokopniku, skupen pa jim je le način pokopa. Najmanj odkrita ali skoraj nič pa nam niso poznana selišča in naselbine, če izvzamemo skromno sondiranje R. Ložarja na Gradišču nad Bašljem leta 1936 in objava izbranega gradiva oziroma izbora v Glasniku muzejskega društva za Slovenijo leta 1939.¹

Kulturno in časovno opredeljujemo in povezujemo odkrita staroslovanska grobišča v geografski prostor vzhodnih Alp, kjer v tem prostoru nastopa značilna ketlaška kultura, časovno opredeljena v čas od 9. do 12. stoletja.² Ta kulturna in časovna oznaka je geografsko in časovno posplošena, ker ne upošteva regionalnih značilnosti; ima pa trdno oporo v današnji stopnji stanja arheoloških raziskav gradiva. Bolj zgodnje obdobje od naselitve do frankovske nadoblasti pa je ozemlje Gorenjske v kulturno-materialni sliki nekoliko bolj zapleteno in do sedaj skoraj nerešljivo za arheološko opredeljevanje kulture. Pri pregledu gradiva s tega področja ugotovimo, da nastopa »materialno kulturno prazen prostor« v teku dveh stoletij. Sosednji pokrajini, Koroška in Panonija, sta obeleženi s pojavom tako imenovane »avaro slovanske kulture«. Pri tem moramo izvzeti za naše območje neprepričljiv edinstven in osamljen materialni dokaz o prisotnosti Avara na halštatskem gradišču na Dunaju pri Jereki v zgornji Bohinjski dolini (najdba bronastega pasnega jezič-

¹ R. Ložar, Staroslovansko in srednjeveško lončarstvo v Sloveniji. Glasnik muz. druš. za Slovenijo 20, 1939, 184, 195; J. Žontar, Zgodovina mesta Kranj (1939) 12.

² J. Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka (1952) 50. J. Korošec, Staroslovanska grobišča v severni Sloveniji (1947) 110—113.

ka).³ Na osnovi do sedaj znane materialne kulture in najdišč moremo trenutno pisati, da na Gorenjskem ni bil prisoten, vsaj v večjem obsegu ne, avarski etnični element.

Bolj zgodnje obdobje zgodovine Slovencev pozna mnogo usodnih političnih preobratov. Pri raziskanem arheološkem gradivu pa nastopajo težave, ker kulturno gradivo ne reagira takoj na zunanje spremembe, ampak šele v več desetletjih ali celo stoletjih.⁴ Vzemimo samo primer, kakšen je bil potek pokristjanjevanja Slovencev in vpliv oglejske cerkve na način tradicije pokopa. Kako dolgotrajno je bilo vplivanje nam pričajo prisotni predmeti ob pokojniku v grobovih (predvsem železni noži), pri tem pa se pravilna smer pokopa vse do 16. stoletja sploh ni spreminjala (Kranj, Radovljica).⁵ Drug primer bi lahko navedel s kulturno slovansko enotnostjo, ki se odkriva v prisotnosti obsenčnega obročka ali v osnovnem značilnem tipu keramične posode, ki je podoben na vsem podonavskem prostoru. Vprašanje je določiti čas postopnega sprejemanja in posredovanja teh predmetov na tako obsežnem ozemlju, kjer njihova prisotnost bistveno pomeni označevanje slovanskega etničnega elementa.⁶ Ali pa vzemimo primer vdora Madžarov v 10. stoletju iz Panonije v vzhodnoalpski prostor in njihove morebitne posledice.

Celovitejša podoba takratnega življenja pa je okrnjena tudi zaradi pomanjkljivih raziskav in najdb stanovanjske, stavbarske in duhovne kulture ter ekonomike (trgovina, menjava, komunikacije itd.). Doslej o tem nimamo nikakršnih materialnih dokazov. Najdišča na gorenjskem območju, predvsem kasnoantična gradišča, ki bi vsebovala staroslovansko gradivo, so maloštevilna (primer Gradišče nad Pivko pri Naklem⁷). Bolj znano je prej omenjeno Gradišče nad Bašljem (nadm. viš. 880 m) pod Storžičem, na katerem so bile odkrite prvine nenehnega življenja od halštatskega obdobja do visokega srednjega veka. Seveda najdenega zgodnesrednjeveškega gradiva iz tega najdišča ne moremo posploševati za vse območje Slovenije, saj sploh nimamo primerjalnega gradiva iz našega ožjega okolja, predvsem mislim na keramiko in njeno tipsko analizo ter tehnično izdelavo, ki naj bi imela osnovne značilnosti. Težava je tudi v tem, da je na tem gradišču vidnih v tlorisu precej stanovanjskih objektov po polkrožnih med seboj ločenih terasah na južnem pobočju, obdanih s kasnoantičnim zidom (?), ki so nujno potrebne, da se razižejo. Kljub temu pa bo še otežkočeno in sporno raziskovati kraj zaradi močnih stanovanjskih in zidnih destrukcij, premika mesta in plasti najdb, nenehnega trajanja objektov, retardacije stila na keramičnih predmetih itd. Takih slovanskih gradišč, kot jih pozna npr. Češka, Poljska in Rusija itd., pri nas ne poznamo, ker se je naselitev Slovencev že

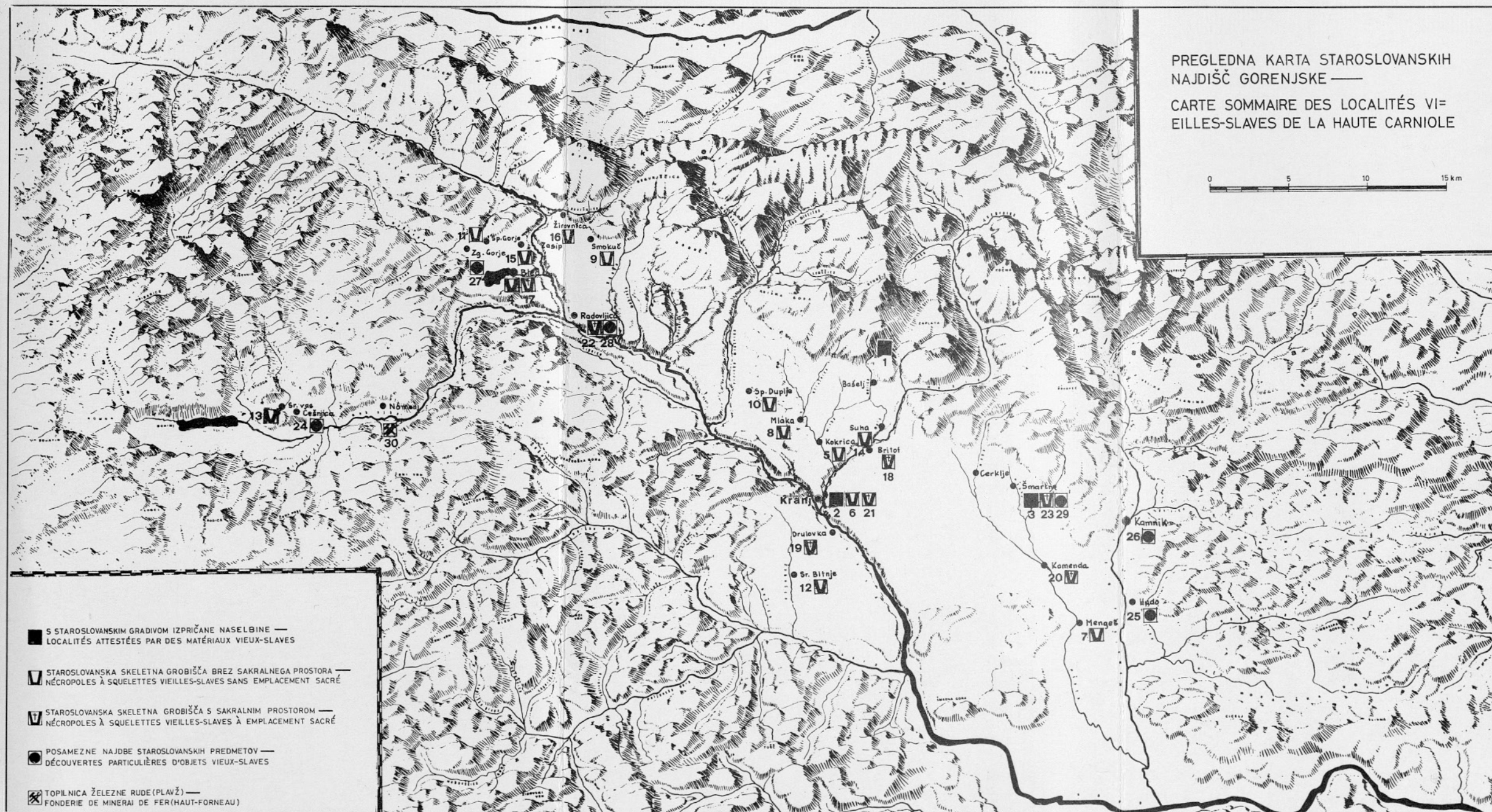
³ S. Gabrovec, Nekaj novih staroslovanskih najdb. Arh. vestnik 6, 1955, 137.

⁴ P. Korošec, Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije. Zgod. časopis 15, 1961, 157—194. J. Korošec, Slawische Frühmittelalterliche Kulturreste in nord-westlichen Jugoslawien und östlichen Alpengebiet. Acta arch. hung. 17, 1965, 59—63.

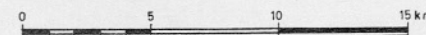
⁵ P. Korošec, Kulturna opredelitev slovanskega zgodnjega srednjega veka na ozemlju Vzhodnih Alp. Arh. vestnik 18, 1967, 317—327.

⁶ J. Korošec, Opredeljevanje arheološkega gradiva. Arh. vestnik 8, 1957, 105.

⁷ A. Valič, Gradišče nad Pivko pri Naklem. Arh. vestnik 19, 1968, 485—508.

PREGLEDNA KARTA STAROSLOVANSKIH
NAJDIŠČ GORENJSKE —
CARTE SOMMAIRE DES LOCALITÉS VI-
EILLES-SLAVES DE LA HAUTE CARNIOLE

S staroslovanskim gradivom izpričane naselbine — Localités attestées par des matériaux vieux-slaves:

1. Gradišče nad Bašljem
2. Kranj
3. Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem, Milharjev hrib

Staroslovanska skeletna grobišča brez sakralnega prostora — Nécropoles à squelettes vieilles-slaves sans emplacement sacré:

4. Bled (Brdo, Na sedlu pod blejskim gradom, Mlino, na Pristavi, Rečica, Zeleče)
5. Kokrica pri Kranju
6. Kranj (na Laborah, Gorenja Sava, Mestna hiša)
7. Mengeš
8. Mlaka pri Kokrici
9. Smokuč pri Žirovnici (v središču vasi in na zahodni strani vasi)
10. Spodnje Duplje
11. Spodnje Gorje pri Bledu
12. Srednje Bitnje pri Kranju
13. Srednja vas v Bohinju (na Podonjicah, na Žalah)
14. Suha pri Predosljah
15. Zasip pri Bledu
16. Žirovnica

Staroslovanska skeletna grobišča s sakralnim prostorom — Nécropoles à squelettes vieilles-slaves à emplacement sacré:

17. Bled—Otok
18. Britof pri Kranju
19. Drulovka pri Kranju
20. Komenda
21. Kranj
22. Radovljica
23. Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem

Posamezne najdbe staroslovanskih predmetov — Découvertes particulières d'objets vieux-slaves:

24. Češnjica v Bohinju
25. Hudo pri Kamniku
26. Kamnik
27. Poljšiška jama pri Zgornjih Gorjah
28. Predtrg pri Radovljici
29. Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem

Topilnica železne rude (plavž) — Fonderie de mineral de fer (haut-fourneau):

30. Nomenj v Bohinju

v začetku domnevno osredotočila v obstoječa kasnoantična naselja in kultivirana okolja.⁸ Če predpostavljamo, da so bili prvotni stanovanjski in gospodarski objekti leseni, moremo komaj pričakovati, da bi lahko odkrili zaradi neobstojnosti gradiva in neprimerne terena kakršnokoli določnejšo materialno oporo, ki bi jo lahko z večjo gotovostjo časovno in kulturno vrednotili.

Omenil bi rad tudi najbolj zgodnje obrambne fevdalne objekte, ki jih je nekaj na tem območju in zaslužijo raziskovalno pozornost.⁹ Pomensko bi omenil grad Bossisen¹⁰ in grad na Milharjevem hribu nad Poženkom pri Cerkljah na Gorenjskem,¹¹ ki sta z listinami izpričana že v 10. stoletju. Nastajanje teh gradov oziroma obrambnih stolpov se označuje kot dokončen prehod v zgodnje fevdalno obdobje in pomeni velik družbeni — socialni in ekonomski preobrat v odnosih takratnih ljudi.

V raziskovalnem načrtu bi bilo treba najprej sistematično odkrivati veliko staroslovansko grobišče ob farni cerkvi v Kranju, ki nam je do sedaj znano le delno; to je na južni,¹² zahodni¹³ in vzhodni strani¹⁴ cerkve. Do sedaj je odkritih že prek 600 staroslovanskih grobov, med katerimi ima ena tretjina kulturnomaterialne pridanke. Novi skeletni grobovi in odkrivanje sakralne arhitekture¹⁵ na severni strani obstoječe farne cerkve pa bo brez dvoma nudilo različno in številnejše arheološko gradivo, ki bo bolj točno opredeljevalo in razmejevalo časovni in kulturni odnos na kranjskem prostoru. Naselbina Kranj je imela pomembno središčno, politično, gospodarsko, trgovsko in menjalno vlogo v pokrajini ter pomembno povezavo po tovornih poteh prek alpskih prehodov z bližnjimi in daljnji sosednjimi pokrajinami: Koroško, Primorsko, Furlanijo in Panonijo. Bodoča izkopavanja pa bi utegnila v večji meri osvetliti pomemben vpliv in odnos materialne kulture staroselskega prebivalstva na novonaseljene Slovence.

⁸ M. Kos, Starejša naselitev na Kranjski ravnini. 900 let Kranja, Spominski zbornik (1960) 52—53. M. Kos, Gradišče in Gradec v slovenskem srednjem veku. Glasnik muz. druž. za Slovenijo 22, 1941, 117.

⁹ I. Komelj, Gradovi na Gorenjskem. Varstvo spomenikov 12, 1967 (1969) 17.

¹⁰ P. Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline. Glasnik muz. druž. za Slovenijo 19, 1938, 3, 4. M. Žontar, M. Zupančič, Terenske raziskave gradov na Gorenjskem. Varstvo spomenikov 12, 1967 (1969) 23.

¹¹ I. Lavrenčič, Zgodovina cerkljanske fare (1890) 3, 7.

¹² J. Kastelic, Staroslovanski Kranj. 900 let Kranja, Spominski zbornik (1960) 42—49.

¹³ A. Valič, Staroslovanski Kranj. Arh. vestnik 18, 1967, 417.

¹⁴ Ta predel so delavci Gorenjskega muzeja s sodelovanjem arheološkega seminarja filozofske fakultete v Ljubljani izkopavali leta 1969/70.

¹⁵ Na severni strani smo odkrili kripto pokopališčne kapele, ki jo historični viri omenjajo od konca 13. stoletja dalje. J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja (1939) 60, 218, 243.

KRANJ, farna cerkev (izkopavanja 1969-70). Staroslovanski ženski skeletni pokop na deski (grob 1) s položajem pridatkov:

1. bronasta dvoramna fibula s stilizirano predstavo orla (sl. 1)
2. bronasta dvoramna fibula s stiliziranim rastlinskim okrasom (sl. 2)
3. bronast prstan z rombično razširjeno prednjo ploskvico okrašeno s krožci in piko v obliki križa (sl. 3)

T. 1:

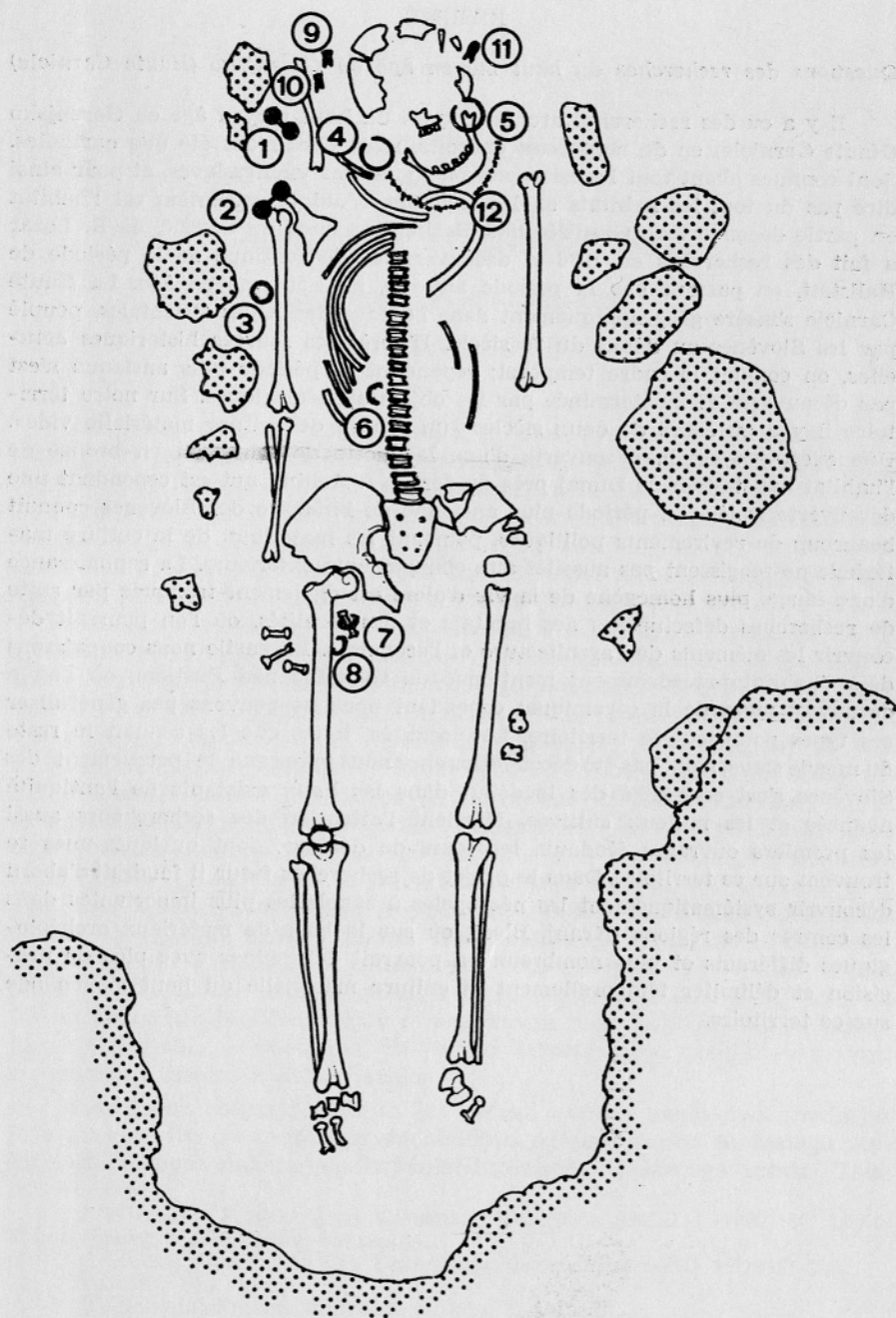
4. nesklenjen bronast obsenčni obroček s sploščeno S-zanko in kvačico in nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih
5. nesklenjen bronast obsenčni obroček s sploščeno S-zanko in kvačico in nesklenjen bronast obsenčni obroček z enojno odebelitvijo na koncih
6. nesklenjen bronast prstan (iztegnjen) polkrožnega preseka
7. nesklenjen bronast prstan s presegajočimi konci, polkrožnega preseka
8. nesklenjen bronast prstan (iztegnjen) polkrožnega preseka
- 9, 10, 11. živalski zobje
12. ogrlica iz polžastih svitkov.

KRANJ, eglise paroissiale (fouilles 1969-70). Sépulture à squelette de femme vieille-slave, sur planche (tombe 1) avec position du mobilier:

1. fibule à deux bourrelets en bronze, avec représentation stylisée d'un aigle (fig. 1)
2. fibule à deux bourrelets en bronze, avec un ornement végétal stylisé (fig. 2)
3. bague en bronze avec plaquette avant élargie en rhombe, ornée de petits cercles et d'un point en forme de croix (fig. 3)

P. 1:

4. anneau aux tempes en bronze non fermé, avec boucle en S-aplatie et crochet et anneau aux tempes en bronze non fermé avec un bourrelet unique aux extrémités
5. anneau aux tempes en bronze non fermé, avec boucle en S-aplatie et crochet et anneau aux tempes en bronze non fermé avec un bourrelet unique aux extrémités
6. bague en bronze non fermée (allongée) de section semi-circulaire
7. bague en bronze non fermée aux extrémités débordant, de section semi-circulaire
8. bague en bronze non fermée (allongée) de section semi-circulaire
- 9, 10, 11. dents d'animaux
12. collier d'eoroulements en spirale

RÉSUMÉ

Questions des recherches du haut moyen âge en Gorenjsko (Haute Carniole)

Il y a eu des recherches archéologiques du haut moyen âge en Gorenjsko (Haute Carniole) en de nombreux endroits, mais elles n'ont été que partielles. Sont connues avant tout les nécropoles à squelettes vieilleslaves, et pour ainsi dire pas du tout les habitats ou les localités. L'unique exception est l'habitat en partie découvert de Gradišče nad Bašljem au pied du Storžič, où R. Ložar a fait des recherches en 1936 et découvert la vie continue de la période de Hallstatt, en passant par la période antique, au haut moyen âge. La Haute Carniole s'insère géographiquement dans l'espace des Alpes Orientales, peuplé par les Slovènes au début du 7e siècle. D'après les sources historiques actuelles, on connaît le cadre temporel; cependant la période plus ancienne n'est pas découverte et indéterminée par les objets archéologiques. Sur notre territoire il y a au cours de deux siècles »un espace de culture matérielle vide«. Une exception est la découverte d'une languette de ceinturon en bronze de l'habitat hallstattien de Dunaj près de Jereka à Bohinj, qui est cependant une découverte isolée. La période plus ancienne de l'histoire des Slovènes connaît beaucoup de revirements politiques, pourtant les matériaux de la culture matérielle ne réagissent pas aussitôt aux changements extérieurs. La connaissance d'une image plus homogène de la vie d'alors est également tronquée par suite de recherches défectueuses des habitats et des localités, où l'on pourrait découvrir les éléments de l'architecture et l'économie. En partie nous connaissons déjà l'habitat précédemment mentionné de Gradišče nad Bašljem, où l'on a découvert aussi de la céramique; cependant nous ne pouvons pas généraliser ses types pour tout le territoire. Les localités, telles que les connaît le reste du monde slave, n'ont pas été découvertes chez nous parce que le peuplement des Slovènes s'est concentré dès le début dans les lieux existants de l'antiquité avancée et les milieux cultivés. Méritent l'attention des chercheurs aussi les premiers ouvrages féodaux, les tours de défense, dont quelques-unes se trouvent sur ce territoire. Dans le projet de recherches futur il faudrait d'abord découvrir systématiquement les nécropoles à squelettes plus importantes dans les centres des régions (Kranj, Bled), où sur la base de matériaux archéologiques différents et plus nombreux on pourrait déterminer avec plus de précision et délimiter temporellement la culture matérielle du haut moyen âge sur ce territoire.